

jegyzés írásával. Deáki nem volt apátsági templom, ott a Pannonhalmáról került szerzetesek mellett világi papok is vállalkoztak a lelkipásztori feladatokra. Aztán meg a szerzetesek lelkipásztorkodását tiltó rendeletek, a premonstreiek és a kolduló szerzetek ellenkező gyakorlata és kiváltságai után könnyen feledésbe mehettek.

KÜHÁR FLÓRIS O. S. B.

A betűmetszés mesterségének magyar úttörője. Az Erdélyből származott szegény székely ifjúnak, FALKA SÁMUELnek, első szárnypróbálgatásául azon betűket kell tekintenünk, melyekkel a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár katalógusát nyomták 1796-ban a bécsi Baumeister-nyomdában. Maga a kiadvány is felhívja erre a figyelmünket, amennyiben a címlapon egészen szokatlanul megnevezi a betűmetszőt (*typis per Sam. Falca Bikfalvenssem Transilvanum sculptis*). FALKA SÁMUEL 1766-ban született, mindössze 30 esztendő volt, mikor Bécsben betűivel sikert aratott. A betűk valósággal nagy szakértelemről és kiváló ízlésről tesznek tanúságot, amiről könnyen meggyőződhetünk, ha a katalógusnak a FALKA betűivel készült első kötetét a más betűkkel készült második és harmadik kötettel összehasonlítjuk. Önként felvetődik itt az a kérdés, hogy honnan vette FALKA a szakismereteit és műízlését, amely tulajdonságok betűiben kifejezésre jutnak. Erdélyi tanulóéveiről és bécsi viszontagságairól részletesen beszámolt KELÉNYI BÉLA a Bibliofil Szemle 1925. évfolyamában, az ott feltárt adatokból azonban nem olvasható ki, hogy honnan vehette FALKA azokat a betűmintákat, amelyek után dolgozott. Az kétségtelen, hogy nem bécsi minták voltak, mert ez esetben MANNSFELD bécsi könyvnyomtató nem láthatott volna betűiben párizsi mintákat, amint ezt KELÉNYI BÉLA említett cikkében olvassuk. Az egyetemi nyomda irattárának anyagáról készült jegyzeteim között most olyan adatot találtam, amely teljesen megoldja a rejtélyt, illetőleg felvilágosítást ad FALKA betűmintáinak eredetéről.

FALKA SÁMUEL 1798. június 4-én alkalmazta a budai egyetemi nyomda betűmetszőként s innen kezdve egészen 1826. január 20-án bekövetkezett haláláig a budai egyetemi nyomdának dolgozott. 1826. január 26-án jelentette a nyomda a helytartótanácsnak, hogy FALKA gutaütésben meghalt. Alig húnyta le a szemét, máris jelentkezett a betűmetszői állásért LERCH JÓZSEF, aki addig is dolgozott a nyomda számára. A nyomda azonban FALKA halála után nem akart többé betűmetszőt alkalmazni s 1826. március 21-én a helytartótanácshoz intézet felterjesztésében azon álláspontot képviselte, hogy sokkal jobban jár, ha külföldről hozatja a matricákat. Az elutasítás után LERCH

JÓZSEF nem is maradt tovább Budán, hanem Prágába költözött át s a nyomda itt is igénybe vette szolgálatait, amint erről a számára 1831. január 26-án kiállított bizonyítvány tanuskodik. A nyomda elutasító álláspontjának pedig az lehetett az indító oka, hogy FALKA tehetségével nem állott arányban a szorgalma, s a helytartótanács 1824. február 17-én is kénytelen volt elrendelni, hogy hanyagságáért dorgálják meg. Ámbár az iratokból az tűnik ki, hogy a nyomda FALKA halála után valósággal a külföldről vásárolta a matricákat, mégsem állandósították ezt a gyakorlatot s FALKA helyét rövidesen egykori tanítványa és utóbb segédje, CZOLLNER GYÖRGY foglalta el. Ez talán nem volt FALKÁhoz hasonló tehetség, de szorgalmával kétségtelenül felülmulta mestert, mert ismételten dícséretben részesült ezért. CZOLLNER alkalmaztatása azt eredményezte, hogy FALKA kezdeményezése nem sorvadt el, hanem tovább élt s a magyarországi betűmetszés terén iskolát teremtett.

Ugyanabban az időben, mikor FALKA lehúnyta a szemét, az egyetemi nyomda technikai felszerelésében is mélyreható változások következtek be. Rájöttek ugyanis arra, hogy azok a sajtók, melyeket még a nagyszombati jezsuita nyomdától örökölték, teljesen elavultak s karbantartásuk rengeteg pénzt emészt fel. Elhatározták tehát, hogy az elavult sajtókat értékesítik s helyettük modern sajtókat szereznek be. Vevő is jelentkezett az egyik sajtóra PETHE FERENC kolozsvári lapkiadó személyében, aki 1826. október 7-én jelentette be hajlandóságát egy régi sajtó megvásárlására. Ugyanakkor azonban azt is szövéttette, hogy néhai FALKA SÁMUELnek 1795-ben Bécsben betűmintákat tartalmazó holland könyvet adott kölcsön, amelynek visszaszerzését kérte az egyetemi nyomda gondnokától. A levél vonatkozó része a következő volt: „A boldogult Bikfalvi Falka Sámuel 1795-től fogva volt barátomnak még Bétsben laktakor adtam által kérésére egy olyan könyvet, mely az Austriai Birodalomban egyedülvaló volt, a neve — hollandiai nyelven — Letter-Proof (Schriftprobe oder Muster). Azon kötéssel adtam által mestersége tanulása végett, hogy azt nekem, ha kívánom, visszaadja: mellyet fogadott is. Kérem bizodalmason Tökintetes Uraságodat, méltóztasson ezt a könyvet, mely az én sajátom (in 8-o maj.) kezéhez venni és Leopoldi sokadalomkor Bétsi nagykereskedő Medgyaszay István vőm által (Pesten, ujj Hidutcán a Paradeis nevű házban) hozzám küldeni.“

Ez a könyv volt az a forrás, ahonnan FALKA első betűmintáit mérítette. Ezeknek a betűmintáknak köszönhetette jó hírnevét, ami aztán a budai egyetemi nyomdához juttatta. Gyermekeiről nem tudunk s özvegyét, TOKODI ESZTERT is 1827. december 23-án temették el Ilosván, PETHE FERENC kérése tehát alig volt teljesíthető, mert a munkát FALKA

hagyatékában nem lehetett megtalálni. De ha meg is lett volna a nevezett munka a hagyatékban, az a három évtizedes használat alatt bizonyára egészen tönkrement volna. Ránk nézve mindenesetre nagyon tanulságos a PETHE FERENC levele, mert megtudjuk belőle, hogy az Utrechtben járt magyar tudós és könyvkiadó hozta magával a betűmintákat tartalmazó könyvet, amely aztán FALKA SÁMUELhez jutott s FALKA útján nagy hatást gyakorolt a magyar betűmetszésre. FALKA és tanítványai betűvel készültek ugyanis a budai egyetemi nyomda kiadványai, amelyek kimagaslanak a magyarországi nyomdatermékek sorából. Az egyetemi nyomdától vásárolta továbbá a legtöbb vidéki nyomda a betűkészletét s ezúton a FALKA és tanítványai betűi a magyarországi könyvtermelésre döntő hatást gyakoroltak.

A kortársak véleménye az volt, hogy FALKA SÁMUEL „főbb ereje inkább a betűmetszésben, mint a mejjkép metszésben mutatta magát“, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy a holland munkának köszönhette elismertetését. Metszetek készítésére nem is nagyon használta az egyetemi nyomda FALKÁT, ezeket rendszeren Bécsben csináltatta, ami ismét amellettes tanúságot, hogy e téren a nyomda sem tartotta elegendőnek a FALKA készültségét és tehetségét. GÁRDONYI ALBERT.

**A XVIII. századbeli magyar nyomdászat egykorú kritikája.** A XVIII. század végén megjelent magyarnyelvű újságok között talán a legkevesebbé ismert és idézett a *Magyar Újság*, amely 1796-ban indult meg e címen és még ugyanebben az esztendőben „*Gazdaságot tzelőző Újság*“, majd „*Vizsgálódó Magyar Gazda*“ címen folytatódott. (Az 1786. évfolyama megvan az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában, 1787. évfolyama — SZILY KÁLMÁN szerint — szintén csonkán, a keszthelyi Festetics-könyvtárban.)

Ez a gazdasági újság, melyet a 25-ik számtól kezdve PETHE FERENC szerkesztett (L. MKszemle, 1898. 272. l. SZILY KÁLMÁN: Az első magyar gazdasági folyóirat), mezőgazdasági kérdéseken kívül pénzügyi és ipari kérdésekkel is foglalkozott.

Alább következő adata a XVIII. századbeli magyar papírgyártás és nyomdászat kritikája:

„De ki győzné elő számlálni azokat a' számtalan könnyű és jó módokat, a' melyeknek a' közepibe minket helyheztetett a' Stzithiai szerentse a' Magyar földön, — mindent könnyen eltudni kezdeni? — Azok a' szép gyólts fábrikák majd azt is magok után húznák azután, hogy a' papiros fábrikáink is jobbak és számosabban lennének; mert ez amattól függ: ha pedig a' papiros fábrikánk jó lenne, úgy hogy Hollandia 's Anglia ne vághatna eléjük e' részben; úgy, a' könyveinket